

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM – SPIŠSKÉ MÚZEUM V LEVOČI

Zuzana DZIMKOVÁ

Abstract: *Slovak National Museum – Spiš museum.* Spiš museum was founded at the end of the 19th century by Spiš historical society. The museum focuses on the history of the Spiš region, especially at Art history, history and archaeology. Today the Spiš museum consists of three exhibitions in Levoča and exhibition of Spiš Castle. The SNM - Spiš museum organizes various cultural and educational events and publishes its own journal.

Key words: Spiš historical society. Levoča. Museum. Spiš castle. Exhibition

Spišské múzeum v Levoči počas svojej vyše stotridsaťročnej existencie prešlo viacerými organizačnými zmenami a malo viacerých zriaďovateľov. K poslednej zmene došlo v roku 2002, keď sa stalo súčasťou Slovenského národného múzea (SNM). Pod oficiálnym názvom SNM – Spišské múzeum v Levoči je jedným zo špecializovaných múzeí pôsobiacich v rámci SNM. SNM – Spišské múzeum sa zameriava na výskum dejín mesta Levoče, na umeleckohistorický výskum v regióne Spiša a výskum života a diela Majstra Pavla z Levoče. Zbierkový fond tvoria pamiatky z oblastí archeológie, numizmatiky a etnografie a umelecko-historický fond.

Spišský dejepisný spolok a Spišské múzeum

Počiatky SNM – Spišského múzea v Levoči siahajú do konca 19. storočia. Dňa 26. apríla 1883 bol z iniciatívy profesora levočského gymnázia dr. Kolomana Demka na stretnutí na levočskej radnici založený prípravný výbor dejepisného spolku. Následne sa 18. decembra 1883 konalo ustanovujúce valné zhromaždenie Spišského dejepisného spolku (Zipser Historische Gesellschaft; Szepesmegyei Történelmi Társulat) a za prvého kustóda bol zvolený prof. Jozef Szobissek. Cieľom spolku bolo vyhľadávanie, zhromažďovanie a zachovávanie predmetov historickej a umeleckej hodnoty z územia Spišskej župy alebo viažuce sa k regiónu. Už 16. januára 1884 sa konalo prvé zasadnutie výboru Spišského dejepisného spolku. Členmi spolku bola svetská aj cirkevná inteligencia z regiónu. Už pri svojom vzniku mal Spišský dejepisný spolok viac ako sto členov a do začiatku 20. storočia ich bolo približne 500.

V roku 1884 začal Spišský dejepisný spolok vydávať ročenky spolku *Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, ktoré vychádzali až do roku 1914. Témou ročeník boli dejiny Spiša, dejiny rodov, hradov alebo zápisy archívov. Okrem ročeník vydával spolok aj samostatné publikácie, napr. Hainovu levočskú kroniku alebo trojzväzkovú knihu o umeleckých pamiatkach župy. Od roku 1915 vychádzal spolkový časopis *Közlemények Szepes Vármegye múltjából* a od roku 1921 používal aj slovenský názov *Zprávy z minulosti Spiša* a nemecký *Mitteilung aus der Vergangenheit der Zips*. Časopis vychádzal do roku 1936 a okrem článkov s historickou tematikou informoval aj o spolkovom dianí.

V roku 1886 získal Spišský dejepisný spolok od mesta pre vznikajúce múzeum miestnosť v budove radnice. V tejto miestnosti sídlilo múzeum ďalšie štyri desaťro-

*Prednáška z cyklu Pohľady do minulosti v sídelnej budove SNM – SML v Hainovom dome.
Fotoarchív SNM – Spišského múzea v Levoči*

čia. Po prvej svetovej vojne získalo múzeum ďalšie priestory na poschodí radnice. Prvé zbierky venovali spolku mesto Levoča, spišský biskup Juraj Császka a historik Alexander München. V roku 1904 Spišský dejepisný spolok poveril vtedajšieho kustóda Alexandra Fábryho a pokladníka Rudolfa Förstera vypracovaním súpisu zbierkových predmetov. Krátko pred prvou svetovou vojnou prišiel do Levoče Kornel Divald, ktorý začal s katalogizáciou múzejných zbierok, prvý katalóg však dokončil až múzejný kustód Juraj Raisz. V katalógu je uvedených 1 284 zbierkových predmetov.

V roku 1904 bolo múzeum prijaté za člena Krajinského zväzu múzeí a knižníc. Na valnom zhromaždení spolku v Kežmarku v roku 1908 bol názov zmenený z Mestského múzea na Spišské múzeum, ktorý bol bežne používaný, aj keď nebol úradne potvrdený. Múzeum v Levoči nebolo jedinou takouto inštitúciou pôsobiacou v regióne Spiša a v nasledujúcich rokoch došlo k dohode o kompetenciách a spádových oblastiach jednotlivých inštitúcií. V októbri 1911 bolo dohodnuté, že Spišské múzeum nebude zasahovať do expozičnej a akvizičnej činnosti Karpatského múzea v Poprade a Tatranského múzea vo Veľkej. V roku 1924 sa Spišské múzeum stalo členom Československého zväzu múzeí a v roku 1925 aj členom Zväzu múzeí na Slovensku.

Pod rôznymi zriaďovateľmi

V 30. rokoch 20. storočia si mesto Levoča začalo robiť vlastnícke právo na múzeum, keďže prvé zbierkové predmety boli darom od mesta a múzeum sídlilo v miestnosti patriacej mestu. Spor sa skončil prijatím štatútu, ktorým v roku 1937 mesto zriadilo mestské múzeum a prevzalo zbierky spolku. V roku 1930 múzeum získalo prvú vlastnú budovu kúpou bývalej zbrojnice, tzv. Stallungu, na Mäsiarskej ulici 18. Ob-

jekt prešiel rozsiahlou rekonštrukciou a v roku 1937 sa múzeum presťahovalo do opravených priestorov a 5. júna 1938 sa konalo slávnostné otvorenie novej expozície. Múzeum túto budovu vlastní až doteraz a v súčasnosti je sídlom odborných zamestnancov múzea a sú v nej umiestnené depozitáre, reštaurátorská dielňa, múzejná knižnica a archív.

Spišské múzeum fungovalo aj počas trvania druhej svetovej vojny, s výnimkou obdobia od januára do júna 1945. Vojnové udalosti si vyžiadali len malé straty na zbierkovom fonde. Po vojne a obnovení Československa bol Spišský dejepisný spolok rozpustený ako väčšina spolkov na Slovensku rozhodnutím SNR č. 51/1945. Na jeho činnosť nadviazal Krúžok historikov Spiša, ktorý vznikol v roku 1965 a patril pod Východoslovenskú pobočku Historickej spoločnosti v Košiciach. V roku 1992 členovia krúžku vytvorili samostatný Spišský dejepisný spolok, ktorý funguje až do súčasnosti.

V nasledujúcich 60 rokoch sa niekoľkokrát menil zriaďovateľ v súvislosti s meniacim sa administratívnym usporiadaním v štáte. V roku 1960 prebehla administratívna reorganizácia v Československu a Levoča stratila štatút okresného mesta. Spišské múzeum preto prešlo pod správu mestského národného výboru (MNV) namiesto okresného národného výboru (ONV). Od 1. januára 1964 Spišské múzeum už nebolo riadené MNV, ale dostalo sa opäť pod správu ONV. Dňa 1. januára 1967 múzeum prešlo znovu pod správu MNV v Levoči a stalo sa samostatnou príspevkovou organizáciou. Roku 1977 došlo k zlúčeniu osvetovej besedy, Spišského múzea a kina Úsmev do mestského kultúrneho strediska (MsKS). Z múzea sa stalo muzeálne oddelenie MsKS a Spišské múzeum tak stratilo svoju právnu subjektivitu. Táto situácia trvala do 1. januára 1984, keď sa Spišské múzeum znova stalo samostatnou príspevkovou organizáciou. Samostatnosť stratilo múzeum po druhýkrát koncom 20. storočia, keďže od 1. januára 1997 do 31. marca 1999 Spišské múzeum patrilo pod Podtatranské kultúrne centrum.

Po vytvorení vyšších územných celkov došlo k situácii, keď sídlo a tri expozície Spišského múzea sa nachádzali v Prešovskom samosprávnom kraji a národná kultúrna pamiatka (NKP) – Spišský hrad, štvrtá expozícia, je súčasťou Košického samosprávneho kraja. Táto komplikovaná administratívna situácia viedla k tomu, že dňa 1. apríla 2002 sa Spišské múzeum stalo súčasťou SNM.

Expozície a výstavná činnosť

Po skončení druhej svetovej vojny sa začal zbierkový fond Spišského múzea výrazne rozrastať a vtedajší riaditeľ múzea Vavrínek Cselényi sa snažil pre jeho potreby získať celú budovu historickej radnice. Jeho cieľom bolo vybudovať „špeciálne ústredné umelecko-historické múzeum pre celú oblasť Spiša“. Tento zámer bol schválený Krajským národným výborom v Košiciach a v roku 1955 získalo Spišské múzeum budovu historickej radnice v Levoči. Dňa 26. júla 1955 boli nové expozície prezentujúce dejiny mesta sprístupnené verejnosti. Čoskoro sa však pristúpilo k rekonštrukcii radnice, ktorá trvala dva roky. Dňa 13. decembra 1959 sa uskutočnilo slávnostné otvorenie hlavnej budovy Spišského múzea – radnice po jej rekonštrukcii. V roku 1963 bola v priestoroch radnice vytvorená stála expozícia *Z dejín robotníckeho hnutia v Levoči a okolí*. Po roku 1989 sa radnica vrátila do vlastníctva mesta Levoča a v súčasnosti si SNM – Spišské múzeum prenájíma priestory v radnici od mesta. Začiat-

*Vernisáž výstavy Lócse 1918 – Levoča 1919 na Radnici v Levoči.
Fotoarchív SNM – Spišského múzea v Levoči*

kom 90. rokov prešla radnica rekonštrukciou a 14. júna 1994 bola expozícia v tomto objekte opäť otvorená. V roku 2000 bola otvorená malá výstavná sieň v priestoroch radnice a v rokoch 2000 – 2005 v nich fungovala expozícia venovaná levočskému rodákovi a maliarovi Júliusovi Értekešovi.

V 60. rokoch začalo Spišské múzeum vyvíjať výraznejšie odborné aktivity. Dňa 23. júna 1967 bola otvorená výstava *Pavol z Levoče, jeho dielo a škola* pri príležitosti 450. výročia ukončenie jeho monumentálneho diela. Na výstave boli prezentované originálne diela i faksimile plastiky Poslednej večere od Majstra Pavla. Táto kópia bola vystavená aj na Expo '67 v Montreale a dnes je umiestnená v expozícii Dom Majstra Pavla. S výstavou sa spájali sprievodné koncerty a kultúrne podujatia, konal sa *Prvý československý odborný seminár k dielu Majstra Pavla* a *Medzinárodné sympóziu k mestským pamiatkovým celkom* pod záštitou UNESCO. Samotnú výstavu navštívilo až 80 000 návštevníkov. Úspech tejto výstavy bol inšpiráciou pre vytvorenie samostatnej expozície venovanej Majstrovi Pavlovi z Levoče.

V 70. rokoch sa začalo s prípravou expozície v dome na námestí, kde Majster Pavol kedysi žil a tvoril. Po rozsiahlej rekonštrukcii bola zrenovovaná budova v roku 1981 odovzdaná múzeu, ale mesto Levoča využilo svoje právomoci zriaďovateľa a do objektu dočasne umiestnilo ľudovú školu umenia. V roku 1986 múzeum získalo do vlastníctva Dom Majstra Pavla na námestí v Levoči a v decembri 1987 bola v týchto priestoroch otvorená expozícia tvorby Majstra Pavla. Na otvorenie expozície nadviazal *Druhý celoštátny seminár k životu a dielu Majstra Pavla*.

V rokoch 1964 – 1967 Spišské múzeum spravovalo aj Nábytkové múzeum v Markušovciach, ktoré je v súčasnosti v správe Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi a múzeum Štátneho kaštieľa v Hodkovciach. V roku 1968 začalo Spišské múzeum zabezpe-

*Noc múzeí na Spišskom hrade
Fotoarchív SNM – Spišského múzea v Levoči*

čovať lektorskú službu v kostole sv. Jakuba. Lektorské služby múzeum poskytovalo, až kým sa kostol po Nežnej revolúcii nevrátil do správy rímskokatolíckej cirkvi. V roku 1969 sa začalo so stavbou pamätníka štúrovcov na Kohlwalde, kopci neďaleko Levoče, ktorý bol miestom ich stretávania. V máji 1974, pri 130. výročí príchodu štúrovcov do Levoče, bol na Kohlwalde sprístupnený zrub s expozíciou o pôsobení štúrovcov *Literárna expozícia na Kohlwalde pri Levoči*. Expozícia však bola neskôr z prevádzkových dôvodov zrušená a v roku 2012 bol zrub na Kohlwalde predaný mestu Levoča.

V 70. rokoch bola zrekonštruovaná budova bývalého evanjelického lýcea, tzv. Hainov dom, a v roku 1982 bola odovzdaná Spišskému múzeu. V rokoch 1983 – 2013 bola v Hainovom dome stála expozícia *Výtvarná kultúra na Spiši*. Po Nežnej revolúcii bola táto budova vrátená pôvodnému majiteľovi, t. j. evanjelickej cirkvi a SNM – Spišské múzeum je v súčasnosti v objekte len v podnájme. V roku 2013 – 2016 bola v priestoroch umiestnená expozícia *U nás na Spišu*, ktorú nahradili dočasné výstavy.

Dňa 1. januára 1989 Spišské múzeum získalo do správy NKP Spišský hrad, ktorý bol v roku 1993 zapísaný do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Hrad prešiel viacerými rekonštrukciami, bolo spevnené podlažie hradného kopca a bolo dobudovaná infraštruktúra pre potreby zamestnancov aj návštevníkov.

Spišský hrad patrí dlhodobo medzi najnavštevovanejšie pamiatky na Slovensku a SNM – Spišské múzeum sa dlhodobo snaží zvyšovať jeho atraktivitu. Roku 2003 bolo realizované nočné osvetlenie Spišského hradu, v roku 2007 bola otvorená expozícia *Čo ponúkala hradná kuchyňa* a nasledujúci rok nová inštalácia výstavných priestorov v podobe hradnej zbrojnice a spálne na Spišskom hrade. V roku 2009 bola vytvorená expozícia hradnej lazebne *Ako vyhnať neduhy z tela* a naposledy v roku 2010 bola na Spišskom hrade otvorená expozícia hradnej mučiarnie s názvom *Bez milosti a súcitu*. Od roku 2008 sa na Spišskom hrade dajú zapožičať audiosprievodcovia a v roku 2016 ako v prvom

hradnom múzeu na Slovensku bola na Spišskom hrade zavedená mobilná aplikácia sprievodcu hradným areálom a jeho expozíciami pre návštevníkov zdarma a voľné wifi pripojenie pre návštevníkov v objekte hradu.

SNM – Spišské múzeum spolupracuje s múzeami a galériami na Slovensku aj v zahraničí. Spolupracuje s nimi pri tvorbe alebo preberaní výstav a naopak viaceré výstavy SNM – Spišského múzea boli prezentované v múzeách doma aj za hranicami. Medzi najväčšie výstavné projekty posledných rokov patrili *Terra Scepusiensis – Terra Christiana* v roku 2009 a *Levočská biela pani* v roku 2010. Obe výstavy získali Výročnú cenu časopisu *Pamiatky a múzeá*. Výstava *Tesori gotici dalla Slovacchia. L'arte del Tardo Medioevo in Slovacchia* (Poklady gotiky zo Slovenska. Umenie neskorého stredoveku na Slovensku), pri príležitosti slovenského predsedníctva Rady Európskej únie, úspešne predstavila tvorbu Majstra Pavla z Levoče v Palazzo del Quirinale v Ríme.

V súčasnosti môžu návštevníci navštíviť štyri expozície SNM – Spišského múza. V sídelnej budove v Hainovom dome, kde kedysi sídlilo aj evanjelické lýceum, bývajú inštalované dočasné výstavy. Dom Majstra Pavla, v ktorom tento známy rezbár žil, predstavuje jeho život a tvorbu. V budove historickej radnice v Levoči sa nachádza expozícia dejín Levoče a konajú sa tam menšie príležitostné výstavy. NKP – Spišský hrad, zapísaný do zoznamu UNESCO, je najnavštevovanejšou expozíciou nielen SNM – Spišského múzea, ale aj najnavštevovanejším múzejným objektom na Slovensku.

Kultúrno-spoločenské a vzdelávacie aktivity

SNM – Spišské múzeum nie je aktívne len vo výstavnej oblasti, ale organizuje aj rôzne kultúrne podujatia. Pri príležitosti otvorenia turistickej sezóny na Spišskom hrade zvyknú vystupovať skupiny historického šermu a koná sa hudobný či tanečný kultúrny program. SNM – Spišské múzeum sa zúčastňuje Noci múzeí a galérií a v júli a auguste sa na Spišskom hrade konajú divadelné piatky, keď rôzne divadel-

*Noc múzeí na Spišskom hrade
Fotoarchív SNM – Spišského múzea v Levoči*

*Vernisáž výstavy Miznúca krása v sídelnej budove
SNM – SML v Hainovom dome.
Fotoarchív SNM – Spišského múzea v Levoči*

né zoskupenia odohrajú divadelné predstavenie zo svojho repertoára v jedinečných priestoroch hradu. Každé dva roky sa koná kultúrny festival SúHRADnice, na ktorom sa prezentujú kultúrne inštitúcie, konajú sa podujatia pre odbornú verejnosť, ale sú spojené aj s kultúrno-zábavným programom pre návštevníkov.

SNM – Spišské múzeum pripravuje prednáškový cyklus *Pohľady do minulosti*, v rámci ktorého si verejnosť mohla vypočuť už viac než 70 referátov z histórie, dejín umenia či etnológie. Okrem toho múzeum organizuje aj sériu prednášok pre odbornú verejnosť *Vyhradené pre umenie*. V roku 2019 sa koná už 4. ročník tohto podujatia.

Prednášky z cyklu *Pohľady do minulosti* boli v rokoch 2001 – 2005 publikované v samostatnom zborníku *Pohľady do minulosti: Zborník prednášok z histórie*. Od roku 2006 vydáva SNM – Spišské múzeum v Levoči vlastný zborník *Acta Musei Scepusiensis*, ktorý už nie je tematicky viazaný na prednáškový cyklus. Doteraz bolo vydaných šesť zborníkov. SNM – Spišské múzeum okrem toho pravidelne vydáva katalógy a publikácie viažuce sa k jeho výstavnej a výskumnej činnosti.

Súčasťou múzea je aj Knižnica SNM – Spišského múzea v Levoči a Archív SNM – pobočka SNM – Spišské múzeum v Levoči, ktoré sú prístupné aj pre verejnosť. Najštudovanejšími materiálmi z archívneho fondu sú tie, čo sú predmetom vedeckých výskumov zamestnancov a spolupracovníkov múzea. Knižnica SNM – Spišského múzea v Levoči okrem fondu starých tlačí má knižničný fond zameraný na históriu a dejiny umenia, ktorý je na prezenčné štúdium dostupný aj verejnosti. Ročný prírastok knižnice býva približne 350 jednotiek a čitatelia tak majú k dispozícii najnovšie publikácie nielen zo Slovenska, ale často aj zo zahraničia.

Použité pramene a literatúra:

- Archív SNM, pobočka SNM – SML, Benko, Ladislav. *Sto rokov Spišského múzea v Levoči*, D-85.
- Archív SNM, pobočka SNM – SML, Felberová, Mária. *Výskum a spracovanie archívnych materiálov, publikačnej a celkovej činnosti a stavu múzea od r. 1945 do 1980*, D-81
- CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský dejepisný spolok v Levoči. In Král, Karol. *SPIŠ – vlastivedný zborník* 2. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968.
- MARCINKOVÁ, Jarmila. *Spišské múzeum Levoča 1886 – 1996*. Levoča : Spišské múzeum Levoča, 1996. ISBN 80-85167-02-6
- Výročné správy múzeí SR za rok 2003 (dostupné na <http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr>).
- Výročné správy múzeí SR za rok 2007 (dostupné na <http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr>).
- Výročné správy múzeí SR za rok 2008 (dostupné na <http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr>).
- Výročné správy múzeí SR za rok 2009 (dostupné na <http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr>).
- Výročné správy múzeí SR za rok 2010 (dostupné na <http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr>).
- Výročné správy múzeí SR za rok 2016 (dostupné na <http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr>).
- <http://sdsle.sk/spolok/z-historie-spolku/> (26.03.2019)